

Anton Čehov.

Literarno-kritična črtica. — Napisal F. Ks. G.

V Čehovu je izražen slovstveni razvoj zadnjih desetletij v preteklem stoletju. On je preživel in prečutil vse duševno življenje one dobe. V njegovi duši je odmevalo ono vsakdanje, realno življenje, ki je bilo nekdanj najvišji ideal umetnosti. O težnjah, ki silijo nad to vsakdanjost ni hotel slišati. Zanimalo ga je le realno življenje. Pa to življenje je bilo brez notranje zveze, bili so le odlomki življenja brez višjega zmisla, brez tega, kar se imenuje ideja. To življenje je bilo prazno... In občinstvo je začutilo to praznoto, in prišel je čas, ko je to začutil tudi Čehov.

Bili so časi, ko je bil Čehov še najhladnejši realist, kolikor si le morete misliti. Kako hladno je bilo to objektivno pripovedovanje! Posebno če ste brali kako njegovo daljšo povest — kako suho, breztolažno praznoto ste začutili v duši, ko ste odložili povest! — A vendar to ni bilo dolgočasno, prazno berivo. Občudovali ste krepki, nepri-siljeni slog in spretno tehniko; značaji so bili načrtani z določnimi potezami, izklesani z varno roko umetnikovo. Včasih vas je pisatelj popeljal v krasno naravo in vašo dušo napajal s svežo poezijo naravne lepote. Življenje diha iz narave, življenje kipi v vseh osebah, ki jih gledate pred seboj. In vendar čutite praznoto in nezadovoljnost v duši, ko ste odložili povest.

Odkod ta suha praznota? Morebiti odtod, ker čutite, da pisatelj gleda v življenje z očmi ravnodušnega naravoslovca — takega naravoslovca, ki mu je vsaka stvar enako-praven predmet znanstvenega raziskavanja. Ali se vam pa zdi, da gledate medicinca, ki z isto hladnostjo secira človeško truplo, kakor je ravnokar seciral žival.

Čehov je bil res hladen opazovavec življenja; včasih je zatajil celo umetniško lepoto, samo da ne bi prezrl kake še tako odurne poteze. Vendar vas ne nadleguje s suhoparnimi, dolgimi opisi in brezpomemb-

nimi malenkostimi. Njegove poteze so izbrane, kratke, markantne, žive. Skozi njegov dialog čudovito jasno in določno proseva značaj govoreče osebe.

V nekaterih krajših povesticah in črticah pa veje toplejše občutje in lepša poezija. Tam se vam zdi Čehov ves drugačen, vse bolj simpatičen; tuptam je videti, kakor da bi se bila pisateljeva duša oddahnila od teške vsakdanjosti in svobodneje poletela. — Zato pa v daljših spisih tem bolj pogrešamo kaj višjega; nikjer ni višave ali vsaj grička, kamor bi pohitela duša, da bi bila bližja nebu, odkoder bi se lahko ozrla preko življenske planjave, ki jo je prehodila v pisateljevem spremstvu. Duša nima prilike, da bi se povzpela visoko nad vsakdanjost; vsakdanjost jo tlači in ji brani svobodnejši polet. In misli in čuvstva, ki so vam vstajala v duši in iskala utehe, ob koncu povesti zamirajo in vam z neznosno težo padajo nazaj v neutolaženo dušo...

Življenje brez vsebine in brez višjega zmisla je tako pusto in prazno.... In ni čuda, da se jih je že toliko naveličalo takega praznega, skoraj mehničnega življenja, ki zapušča neko puščobo v čutečem srcu in praznoto v mislečem duhu.

In kako naj bi se s takim življenjem zadovoljil umetnik z globoko in občutljivo dušo? Kaj takega je morebiti mogoče nekoliko let, ko tako naziranje sploh prevladuje v duševnem življenju. Vendar se nahajajo tudi pisatelji, ki se ne morejo povzpeti nad to življenje. To so pisatelji brez duševne samostojnosti in svobode; navadili so se pisati, kakor je nekdanj ugajalo občinstvu — umetnost jim je rokodelstvo, in njih duša je utonila v plitvosti...

Čehov ima pa globoko in samostojno umetniško dušo. Umetnost mu ni rokodelstvo, ampak mu poteka iz duševnih globin. Zato je prej ali slej pač moral bridko začutiti

praznoto življenja. Saj Čehov ni kakor Potapenko, ki v svoji neumetniški praktičnosti rad pozablja na pravo vsebino življenja. — Tudi Čehov ni imel prave vsebine življenja, morebiti je še zdaj nima, pa vendar vedno bolj čuti, da je nima. Nekoliko let je pač bil pri vsem tem hladen, ali če hočete objektivni — a zdaj ni več... In oni Čehov, čigar najobupnejše povesti so imele vedno krepek finale, zdaj rad končava z žalobnimi mol-akordi..., in disonanca ni več tako drzna, in barve niso več tako suhe, in povesti niso več tako ostentativno brezidejne... Disonance so se ljubko omilile, barve so se sočutno orosile... Gordijskega vozla življenja več ne preseka z neusmiljenim mečem, — ampak sočutno obstane — in se zamisli...

Anton Čehov je eden najzanimivejših pojavov v moderni literaturi. Dasi se je izobrazil pod vplivom naturalizma in tudi pisal v tem duhu, vendar ga moderna reakcija proti naturalizmu in realizmu ni spravila iz konteksta, ker je najbrže tudi sam čutil isto reakcijo v svoji duši. Novi toni, ki so se začeli oglašati v umetnosti in v življenju, mu niso neumevni ali zoprni, kakor veliki večini „starih“ pisateljev.

Zato bo vsak, ki se zanima za leposlovje, z veseljem pozdravil Čehova v slovenskem prevodu. Pred kratkim je izšla lepa, skrbno izbrana zbirka spisov Antona Čehova v izbornem slovenskem prevodu pod naslovom „Momenti“.¹⁾ V prevodu je včasih prav dobro zadet ruski duh originala, ne da bi

pri tem trpela slovenščina; nepotrebnih rusizmov bi bilo težko najti v tem gladkem prevodu. Tuintam se vam zdi, da imate pred seboj ruskega Čehova.

V prevod je sprejetih 11 kratkih povestic in pa drama „Utva“ (po rusko „Čajka“). Razvrstitev v prevodu je precej primerna. Tu lahko vidimo, kako se je razcvetal talent Čehova od krepkega, včasih nekoliko robatega ali celo opolzlega (pri tem ne mislim na spise v slovenskem prevodu) naturalista, do občutljivega modernista.

Ne mislim ocenjati vseh prevedenih povestic. Dotaknil se bom le nekaterih.

„De ca“ so precej odurna; vzbujajoče se strasti, nagajivost, zavist, samoljubje, prepirljivost — vse to je narisano s kričečimi barvami. Ljubkih potez pogrešamo. Kolorit ni posebno mičen: klofute, pljunki, ščurki... Prevelik je kontrast med otroško strastnostjo in ljubko pozabljenostjo, ki tako rada odpušča. Poteze so res žive, značilne; življenje diha iz vse slike, ki je pa vendar preveč kričeča. To so skoraj „naturalistično“ pretirane otroške karikature — zato je nekaka mučna atmosfera razvita nad vso sliko.

„Mož“ je slika iz nesrečnega, skoraj nečloveškega življenja. Nekak oduren, nesoglasen ton zveni iz slike, ki se pa nazadnje umiljeno sočutno razdoni. Pisateljevo zamišljeno sočutje daje sliki umetniško lepoto in nas tolaži...

Iz „Sanj“ veje čudna poezija ruskih potepuhov in begunov; na obzorju pa vstajajo slike sibirskesvobode.

¹⁾ Momenti iz spisov A. P. Čehova. Preložil Ivan Prijatelj. Ljubljana 1901. Založil L. Schwentner. — Knjiga je jako lepo opremljena; tisk in papir je fin. Prevod je splošno prav dober. Vendar moram omeniti nekoliko slovničnih in stilističnih pogreškov. Prevajavec jako pogosto rabi refleksivni glagol v pasivnem pomenu z objektom v akuzativu, kar je gotovo napačno in nerodno, dasi tuintam (posebno na Notranjskem) res tako govoré. N. pr. „se ga spodi“ (str. 1.), „se ga vleče“ (str. 26.), „se naj ga obsodi“ (str. 12) itd. Glagol se boji postaviti na konec stavka; to se včasih sliši jako prisiljeno in čudno, posebno v stavku: „Vstal ni samo štacunar...“ (str. 42.), namesto: „Samo štacunar... (še) ni vstal.“ Nekateri izrazi so prevedeni nepri-

merno ali pa preveč trivialno, n. pr. „blato čveka pod nogami“ (str. 28.); boljše bi bilo „pljuska“, ki je tudi bolj primerno originalu „всплываетъ“. Po slovenskem pravopisu je napačno pisati: „smijati se“ (tako večinoma piše prevajavec; le na str. 91 sem zapazil pravilno obliko „smejati“), težko (pravilno: težko), vshod (pravilno: vzhod), vracam (str. 52.), avgustovsk (pravilno: avgustovski); „jednoč“ in „dosadno“ je hrvaško. Fraza „nositi se nad...“ (n. pr. „dim se nosi nad strehami“, „vrane so se nosile nad njivami“, na str. 56.) je pristno ruska; v našem jeziku je nismo vajeni, vendar jo je včasih težko nadomestiti s primerno domačo. Namesto „kateri“ naj bi včasih rabil „ki“; to se glasi veliko lepše.

Povest „Črni menih“ je po slogu in vsebini čisto moderna. Zunanji opisi so pesniški; naturalistična robatost je izginila, ali se vsaj omilila. Jako krasen in značilen je stavek: „Neprestano je tukaj vladalo tako občutje, da bi se človek kar vsedel in pisal balado“ (str. 68.). — Snov je vzeta iz modernega duševnega življenja. Nekaj skrivnostne poezije je v vsem, pa brez zmedenosti in nejasnosti. Nezdravo, nervozno dušno življenje: halucinacije, ekstaze, genialnost, blaznost... Kako je vse to opisano simpatično, umetniško, pesniško. Tragično je gledati, kako v nezdravem modernem ozračju veliki duhovi ginejo v nervoznosti in v raznih dušnih boleznih. In kdo je kriv?..... Moderna kultura in materialistična vzgoja je hotela zatajiti dušo in srce; in oni, ki so hoteli dokazati, da ni duše, morajo gledati bolna srca, zlomljene duše...

V „Slučaju iz zdravniške prakse“ se koprneče oglašajo težnja po krepkejšem rodu in po oni dobi, „ko bo življenje tako svetlo in radostno, kakor tiho nedeljsko jutro“ (str. 130.). „In Koroljevu se je zdel večer lep, in lepe so se mu zdele pristave, vile na straneh, breze in to tiho občutje okrog in okrog, ko se je zdelo, da gre na večer pred praznikom obenem z delavci počivati polje in les in solnce, — počivati in morebiti moliti...“ (str. 117.).

V drami „Utva“ imajo skoraj vse osebe poteze dekadentizma. Drama je v Peterburgu (če se ne motim, l. 1898.) propala; v Moskvi (l. 1898.) je pa v „Umetniško-Občedostopnem“ gledališču sijajno uspela. To pride pač od tod, ker „Utva“ ni navadna „gledališka“ drama. V nji ni skoraj nič gledališkega ali dramatičnega; neprisiljeno se pred gledavci vrši življenje in trpljenje. — Čehov menda čuti potrebo in oživljajočo moč vere. Morebiti o tem še ni mnogo razmišljal, vendar to globoko čuti... V „Utvi“ pravi Nina: „Znaj nositi svoj križ in veruj. Jaz verujem in ni mi tako hudo“ (str. 203.). V drami „Stric Vanja“ ima vzklík: „Jaz verujem, jaz verujem...“ (str. XX.) čudovito oživljajočo moč.

Čehov pač čuti, kar čuti vsaka zdrava, nepokvarjena in odkrita človeška narava... Nevera je smrt, vera — življenje... Morebiti bo prišel čas, ko bo to čutil še določneje in umel še jasneje...

* * *

„Momentom“ je g. prevajavec odspredaj pridejal obširen „Predgovor o Čehovu“. Tukaj govori z dovolj jasnimi potezami o Čehovu, o njegovem razmerju do ostalega ruskega slovstva in o življenski vsebini njegovih spisov. Pa zdi se mi, da je g. prevajavec ostal le bolj pri zunanostih; pri Čehovu bi se pač dalo poseči še nekoliko globlje. Kdor tako natanko govori o Čehovu, bi moral povedati tudi še kaj globljega. O umetniškem in psihološkem razcvetu njegovega talenta bi si iz tega „Predgovora“ ne mogli ustvariti nikake sodbe ali vsaj približne podobe.

Posebno je pa filozofija gosp. Prijatelja nekam čudna — da ne rabim ostrejšega izraza. O onem, kar človeka priganja, da poleti nad vsakdanjost, bi se menda vendar dalo povedati kaj lepšega, kakor vedno govoriti le o „usodnem“ razmerju do „usodnih višjih moči“.

Če pravi Čehov: „Kako je v resnici, ako človek pomisli, na svetu vse lepo, vse razen tega, kar sami mislimo in delamo, kadar pozabljamo na svoje človeško dostojanstvo“ — se iz tega pač ne dá sklepati: „Življenja samega na sebi ni, sreče same na sebi ni, ampak je samo neko (!) usodno (!) razmerje do nekih (!) usodnih (!) višjih moči, ki pusté sedaj triumfirati tvojo voljo.... sedaj puščobo in vsakdanjost“ (str. XVIII.). Če vidi Čehov življenje in srečo v življenju, kakršno se spodobi „človeškemu dostojanstvu“, bi se dalo iz tega le sklepati da je edino tako življenje „samo na sebi“ človeško živo in srečno. Do sklepa, da torej življenja „samega na sebi“ in sreče „same na sebi“ ni, je potreben cel nefilozofičen in neestetičen „salto mortale“ iz življenja v brezčutni, mrtvi „fatum“, iz filozofije v — —.

¹⁾ Podčrtal sem jaz.

To nikakor ni Čehovska filozofija; to je posiljena, prazna filozofija. V Čehovu v onih trenutkih, ko tako modruje, pač govori le umetniško srce, ki čuti, da življenje ni kar navadna mehanika, pa tudi ne fizika; življenje, „dostojno človeka“, se ne vrši kar tako, kakor ga živé ljudje, ki malo ali nič ne mislijo — ali pa kakor bi ga hoteli uravnati naturalisti v svojih laboratorijih.

Če govori o človeškem dostojanstvu, pač misli, da tako nizko, vsakdanje, skoraj živalsko življenje ni vredno človeka, ga ne more utešiti, ampak zapušča v njem neko praznoto — in plemenitejše sile in želje koprneče vstajajo v duši ... ne pa „usodne moči“!!

Tudi v verzu „Pustinja mrtva in nebesa so nad njo“ je mogoče najti kaj več, kakor zopet samo one usodne višje moči. — Ne bom se dotikal vprašanja o opravičenosti take filozofije. Govoriti hočem le z umetniškega stališča. Zato omenim le toliko, da je to modrovanje tako prozaično — in vendar se mi zdi, da je baš v onih Čehovskih refleksijah, ki so dale povod tej filozofiji, toliko poezije ...

G. Prijatelj navaja o Čehovu Maeterlinckov stavek: „Il faut que tout homme trouve pour lui-même une possibilité particulière de vie supérieure dans l'humble et inévitable réalité quotidienne.“ Iz tega sklepa nauk: „Stavi vsakdanjosti neko veselo, mirno in dejansko občutje nasproti!“ — Ta nauk je tako suho prozaičen (ne vem, kako bi rekel: stoiško ali epikurejsko prozaičen); kaj takega bi smeli reči kvečjemu, ko smo prečitali „zvodenelega“ („Momenti“ str. IX.) Potapenka, nikakor pa ne, če smo se vglobili, začutili in zamislili v Čehova.

Maeterlinck je hotel s svojim „višjim življenjem“ izraziti ono misel, ki o nji govoré umetniki, ko pravijo, da je umetnost spomin boljše domovine. V tem pomenu nahajamo to misel pri vseh velikih umetnikih. Oni spomin boljše domovine, ki zdajpazdaj vstaja v človeški duši, je tako tesno združen z vso višjo umetnostjo, da ga Hello naravnost imenuje glavni znak moderne (v

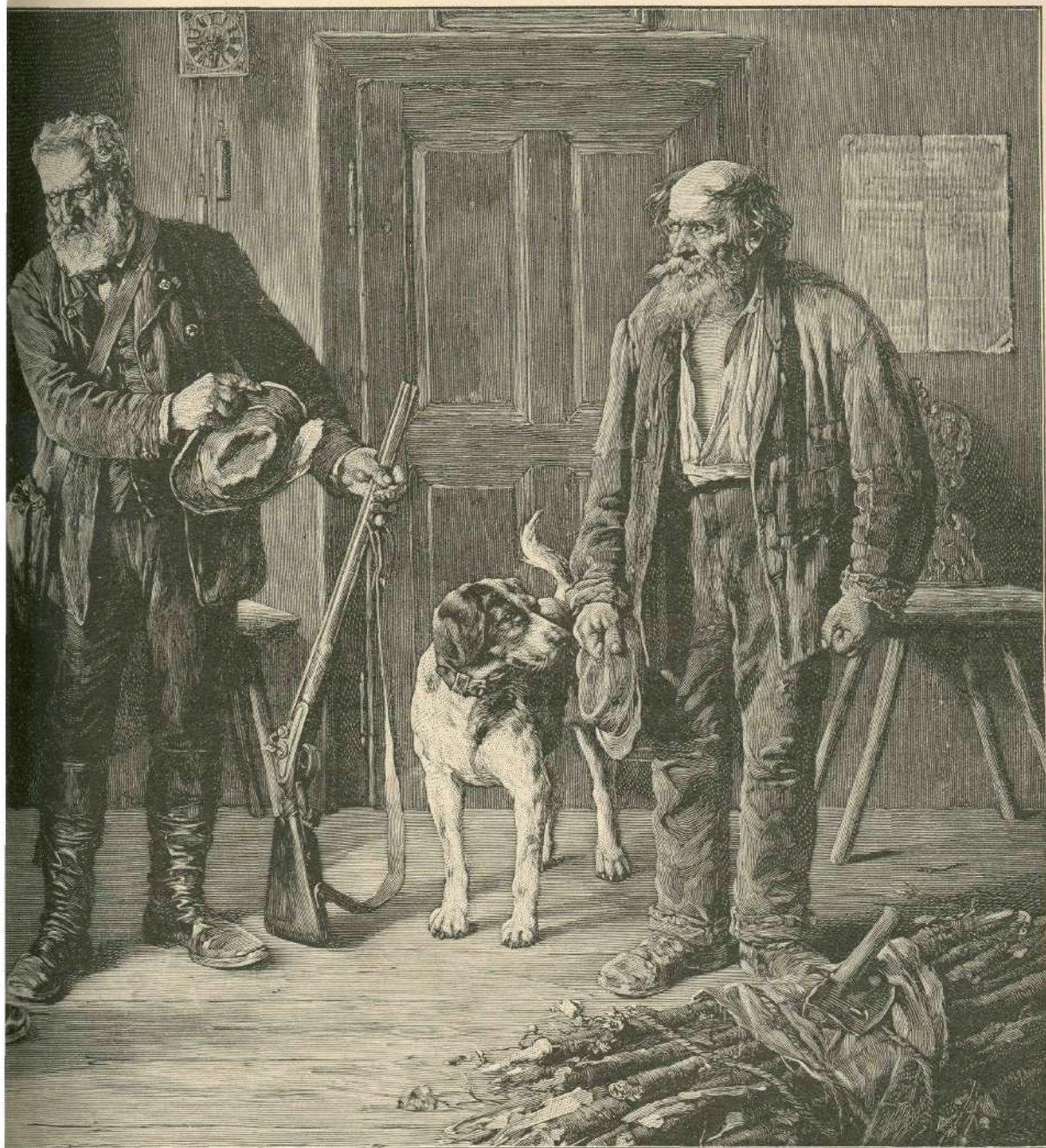
najširšem pomenu: od konca starega veka dalje) umetnosti. To je ono, kar je navdih-

nilo Březina, da je zapel svoje najkrasnejše pesmi, ki nam pojejo o „drugih bregovih“ in našo dušo polnijo s sladkim domotožjem in nad njo razpenjajo sinje obnebe harmo-

ničnega miru, ki pa vendar ne izključuje
koprnjenja višje in višje...

pa pahnila v to suho, prozaično modrovanje,
ki ni posebno modro.

Gozdni tat.

Da, ona „črta navzgor“ („Momenti“ stran XV. in XIX.), ki se posebno v zadnjih spisih Čehova kaže tako pogosto in tako razločno, bi pač lahko kritika nekoliko vnesla, ne

Kako je to pesniško in kako zanimivo je gledati, ko za naturalističnim obzorjem, ki zastira pogled v daljavo, vstajajo zamišljene sence iz globoke, koprneče umetnikove

duše — in nad obzorjem se vlečejo oblački višjih pesniških refleksij... Zdaj pa pride nekdo in vam s kritičnim peresom zbriše vse to — in vam ubija čustva, ubija misli, ki so vam vstajale ob Čehovu. — Potapenko stavi vsakdanjosti „veselo, dejansko občutje nasproti“; Čehov ne!

Čehov (rojen l. 1860) je v najboljših letih, toda nevarno bolan; njegov duh je pa še krepek. Čehova moramo res prištevati med prve moderne umetnike. Iz prevodov v „Momentih“ ga bodo tudi Slovenci lahko pravično ocenili in se z Rusi vred nadejali, da bo še mnogo storil za umetnost.

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige „Slovenske Matice“ za leto 1900.

Ravnokar je „Slovenska Matica“ razposlala šest knjig, ki jih kot letošnji slovstveni dar daje slovenskemu narodu. Njih vsebina je deloma poučna, deloma zabavna, in splošno se more reči o njih, da ustrezajo namenu, ki ga ima to naše književno društvo. Ker so „Matičine“ knjige velike važnosti za naše slovstvo, podali bomo o njih natančnejšo oceno.

Zabavna knjižnica. Založila in na svetlo dala „Slovenska Matica“. XII. zvezek. Z viharja v zavetje. Roman iz življenja preproste deklice. Spisal Fr. Malograjski. — Vsebina romana je sledeča: Rezika, junakinja romana, izgubi očeta takoj po rojstvu, pa ne vsled smrti, ampak vsled zakonske nezvestobe, ker oče v tujini živi z drugo, a domov poroča nekdo, da je mrtev. Rezika se razvije v prelepo deklico, za katero se potezajo cerkvenec, bogat vdovec in logar. Ona ljubi samo logarja, a letá se ji izneveri. Zato gre z doma v Trst, kjer si v hudem boju reši nedolžnost; iz Trsta jo izvede neka ženska v Genovo v zloglasno hišo, od koder je prodana v Egipt nekemu konzulu, kateremu tudi nedotaknjena uide, dobi očeta, se vrne v Trst, a tam se snide s svojo polusestro in z nezvestim logarjem Albinom, ki ji je zopet le en dan zvest; potem zapusti očeta in dobi zavetje pri kongregaciji usmiljenk. Vodilna misel romana je: boj nizkim, mesenim strastem, zmaga čednosti, propad zlobe. Ali se je pa tudi posrečilo pisatelju, da je umetniško izvel to idejo? Malograjski je preplodovit, da bi mogel spisati kaj globoko-premišljenega. To se vidi v osnutku, to kaže jezik, in to pričajo marsikake nedoslednosti. Popolnoma napačna se mi zdi stroga posledica tega romana: Vsako dekle, če hočeš ostati poštena, zapri se v samostan! Zakaj zunaj boš zaničevana in ne boš ostala poštena! Tako daleč še nismo! Lepo se bodo zahvalile neštete poštene deklice, kmetiške in mestne, da bi se vsesplošno tako

obsodile! Zato naj bi pustil g. Malograjski Reziko po tolikih zmagah kot močno junakinjo zunaj samostana, naj bi jo osrečil tako ali tako. Saj je vendar namen poezije ta, da z zgledi budi pisatelj v čitateljih tistega duha, od katerega je odvisna sreča družabnega življenja. Da je pisatelj hotel izvesti to estetično načelo, mu nihče ne more ugovarjati, ker hedonskega značaja roman nima. A strogo dosledno sodim, da si mora misliti skoro vsako dekle, ko prečita roman: Za samostan nisem poklicana, a zunaj je vse skvarjeno — zakaj bi bila jaz izjema? Zato bi konec želel odločno drugačen, ker je tudi način, da se potaknejo taki ljudje koncem povesti v samostan, zelo izrabljen, ravno tako, kot mnogoštevilni samoumori na zadnji strani.

Druga napaka v romanu je prevladajoči slučaj. Da je slučaj — kakor pravimo — velik činitelj v življenju, je res. In če je v življenju, zakaj bi tuintam ne bil tudi v romanu, sevedu le tuintam! A v tej povesti je toliko slučajev, da je težko vsem verjeti. To bi že zaradi tega ne smelo biti, ker je spis naslovljen „roman“. V takih povestih, kot so „Žalost in veselje“, ali Karel May-evi spisi, se to odpušča, v romanu pa težko.

Značaji so slikani neverjetno čudno. Albin in Rezika! Res da je mogoče že v ljudski šoli kaj sličnega. Toda to nagnjenje Albinovo do Rezičke slika Malograjski na:avnost sirovo. Da je mali dečko Reziko „čofutnil po licu, nabunkal po hrbtu, zaganjal se vanjo, lasal itd.“, to je vendar preveč brutalno! Na desetih ljudskih šolah sem že poučeval, a kaj takega nisem zasledil. Prav tako nenaravno se slika Albin, kot bi bil izobražen visokošolec. Morda je tudi bil, a za službo logarja mu tega ni bilo treba, zlasti ker je bil že izpočetka namenjen za očetovega naslednika. Ta Albin se opisuje kot nenraven človek, ki se je pečal vse križem z ženstvom, ni poznal ne zvestobe ne spoštovanja nedolžnosti, niti se sramoval propalosti. Poleg tega je ukradl za 500 gld. smrek. In kako izpričevalo mu zato daje Malograjski? Na str. 147